

Бичкова Світлана Сергіївна,
аспірант кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

У цивільному процесі сторона є і суб'єктом, і джерелом доказування. Як суб'єкт доказування вона характеризується активністю або пасивністю доказування. Як джерело доказування пояснення сторони оцінюються з точки зору правдивості чи хибності.

Отже, з психологічної точки зору, докази мають певну силу впливу залежно від логічної структури та емоційного потенціалу. Також на внутрішнє переконання суддів суттєво впливають систематизованість доказів і переконливість їх оцінки.

Слід звернути увагу на те, що поряд із іншими засобами доказування, які використовують сторони для підтвердження своїх вимог чи заперечень, у справах про позбавлення батьківських прав, зазвичай, використовується такий засіб доказування як судово-психологічна експертиза. Так, як визначено у п. 2 ч. 1 ст. 105 ЦПК України, призначення експертизи судом є обов'язковим за клопотанням хоча б однієї із сторін, якщо у справі необхідно встановити психологічний стан особи.

Судово-психологічна експертиза – один з видів судової експертизи, встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки.

Психологічна експертиза – це одна з форм застосування спеціальних психологічних знань у цивільному судочинстві, що надає допомогу суду у вирішенні питань психологічного змісту. Маючи на меті не просто констатацію фактів, які були виявлені в ході проведеного дослідження, а проводячи їх аналіз та даючи власну оцінку виявленим обставинам, експерт виконує функцію джерела наукової інформації фактів, що необхідні суду при оцінці багатограних індивідуальних особливостей психічної діяльності сторін, свідків [1, с. 155].

Психологічна експертиза також може бути частиною комплексного експертного дослідження, якщо у суду виникають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань з різних галузей науки (психолого-психіатрична експертиза, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна та психолого-автотехнічна експертиза).

Головним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи:

1) індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя і поведінки;

- 2) емоційних реакцій та станів;
- 3) закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей.

При проведенні судово-психологічних експертиз використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики та їх авторські модифікації, що пройшли апробацію та відбираються з урахуванням специфіки судових експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою [1, с. 156].

Питання щодо компетенції судово-психологічної експертизи до сьогодні є невирішеним. Так, на думку М. І. Єнікєєва, до компетенції судово-психологічної експертизи належать питання:

- 1) встановлення ступеня розуміння підекспертною особою змісту укладених нею угод;
- 2) здатність приймати осмислені, транзитивні (з урахуванням усіх необхідних умов) рішення;
- 3) виявлення у дієздатного суб'єкта непатологічних психологічних аномалій, що перешкоджають адекватному відображенню дійсності;
- 4) встановлення психологічної сумісності дітей з кожним із батьків, усиновителів, опікунів та можливості цих осіб у забезпеченні належного виховання дітей, а також психологічної сумісності подружжя між собою, що дасть можливість зняти епізодичні конфлікти;
- 5) встановлення здатності свідка правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, і давати по них правильні адекватні покази [2, с. 220].

М. М. Коченов до цього переліку додає можливість експерта-психолога встановити основні мотиви (в психологічному значенні цього поняття) поведінки людини і мотивацію конкретних проступків як важливих психологічних обставин, що характеризують особу, провести діагностику індивідуально-психологічних особливостей (наприклад підвищена навіюваність, імпульсивність, подразливість, ригідність і т. д.), що здатні суттєво вплинути на поведінку суб'єкта, а також встановити можливості виникнення у людини в конкретних умовах психічного стану (розгубленості, втрата орієнтації тощо) й експертно оцінити їх вплив на якість виконання професійних функцій [2, с. 89].

В. Т. Нор до компетенції судово-психологічної експертизи відносять також питання про вплив перенесених чи наявних психічних і соматичних захворювань і хворобливих станів на індивідуально-психологічні особливості, їх прояви в скоєному чи показах, даних з цього приводу, а також питання про авторство письмового тексту [3, с. 125].

На погляд О. О. Сегеди, предметом експертного дослідження можуть бути: значущі індивідуально-особистісні особливості батьків (у пізнавальних, емоційних, вольових сферах); установки й доміанти поведінки (особливо діючі в конфліктних ситуаціях, типові способи вирішення конфліктів); основні мотиваційні лінії поведінки в родині;

структура потреб і соціальних цінностей; виявлення дійсних і уявних причин сімейного конфлікту [4, с. 200].

Аналізуючи наведені погляди, можна стверджувати, що у справах про позбавлення батьківських прав предметом судово-психологічної експертизи є встановлення психологічної сумісності дітей з кожним із батьків та здатності батьків забезпечувати належне виховання дитини. Також низка підстав для позбавлення батьківських прав (наприклад, жорстоке поводження з дітьми, відсутність щодо дитини батьківського піклування) має психологічний зміст, і тому відповідні обставини підлягають судово-психологічному експертному дослідженню. Твердження щодо «негативного впливу на дітей» можуть стати доказами лише на основі відповідного дослідження. При цьому суд повинен утримуватися від соціально-стереотипних суджень, не піддаватися зовнішнім враженням.

Висновок судово-психологічної експертизи підлягає судовій оцінці. При цьому, як визначено у ст. 110 ЦПК України, висновок експерта для суду не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється судом разом із іншими доказами за правилами, встановленими статтею 89 ЦПК України. Відхилення судом висновку експерта повинно бути мотивоване в судовому рішенні.

Слід звернути увагу і на той факт, що оцінюючи висновок експерта, суддя повинен мати деяку орієнтацію для визначення обґрунтованості, достовірності експертних досліджень, мати загальні уявлення про методи і методики комплексного психологічного дослідження особистісних особливостей. Серед діагностичних методів дослідження останнім часом широкого поширення набули: тест ММРІ (Міннесотський багатофазний особистісний опитувальник), Тематичний апперцептивний тест (ТАТ), різні методики дослідження мислення [5, с. 221].

Список використаних джерел

1. Клименко Н. І. Судова експертологія: Курс лекцій. К., 2007. 528 с.
2. Коченов М. М. Судебно-психологическая экспертиза. М., 1977. 57 с.
3. Нор В. Т. Вибрані праці. Право, 2015. 784 с.
4. Сегеда О. О. Психологічна експертиза сімейних проблем. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2011. Вип. 41. С. 196–204.
5. Еникеев М. И. Юридическая психология. Учебник. СПб., 2004. 223 с.